

Jan Engberg, HHÅ

Sammenligning af fagsproglige tekstsorkonventioner - et ph.d.-arbejde

21. februar forsvarede jeg ved Handelshøjskolen i Århus en ph.d.-afhandling inden for det ovennævnte emne (originaltitel: Vergleich fachsprachlicher Textsortenkonventionen, Engberg (1994)). Afhandlingen har som sit hovedformål at beskrive, forklare og sammenligne leksikalske enheder, som er omfattet af tekstsorkonventioner (TSK). Som genstandsområde valgetes tyske og danske landsretsdomme. Dette valg har flere grunde:

- for det første er disse tekster relevante både for undervisningen i fagsproglig oversættelse og for den praktiske oversættergerning.
- for det andet udmærker de sig ved, at de er handlingsdominerede, dvs. de har en dominant appelfunktion iflg. Bühler (1934). Dette træk gør dem til gode udgangspunkter for udvikling og afprøvning af en konkret analysemetode for tekster, der som en stor del af de fagsproglige tekster ikke har som hovedformål at informere, men at udføre handlinger, der opfordrer til eller begrænser handlinger hos modtageren.
- for det tredje er landsretsdomme karakteriseret ved, at de består af tekstdele, som funktionsmæssigt adskiller sig væsentligt fra hinanden. Det er derfor ved undersøgelser af tekster fra denne genre muligt at undersøge den samme afsenders formuleringer i relation til variation af funktionelle faktorer. Jeg har udnyttet dette på den måde, at jeg har undersøgt et mindre antal konventioner inden for delteksterne RUBRUM (præsentation af sagens rolleindehavere), TENOR (dommens konklusion), SAGSFREMSTILLING (præsentation af sagen) og PRÆMISSER (domstolens argumentation) i danske og tyske landsretsdomme. Det er overalt undersøgt, hvordan bestemte handlinger udføres konventionelt, hvorfor de konventionelle sproglige midler anvendes, og hvor stor variationsbredden er inden for de enkelte deltekster.

Tre aspekter af tekstsorkonventioner

En væsentlig del af afhandlingens teoridel behandler TSKs status og deres relationer til andre lingvistiske størrelser. Termen "tekstsorkonventioner" er indført af Reiß (se f.eks. Reiß (1989)) som betegnelse for sproglige genrerregelmæssigheder, som er medkonstituerende for disse genrer. Hovedpunkterne i diskussionen kan sammenfattes i følgende udsagn: De sproglige træk ved en tekst, hvis forekomst er styret af TSK, og som kan relateres til funktions-

situationselementer, udgør sammen med disse et handlingsmønster efter definitionen hos Franke (1991), dvs. en konventionaliseret kombination af funktions- og situationselementer på den ene side og sproglige træk på den anden. Det drejer sig om hyppigt anvendte udtryk for disse kontekstuelle elementer. Dermed kan de sproglige træk siges at henvise konventionelt til funktions- og situationselementer.

TSK er således udtryk for typiske (dvs. karakteristiske og hyppige) sproglige træk ved en genres tekster. Forekomsten af disse træk er ikke i sig selv nødvendig, for at en tekst kan siges at tilhøre en bestemt handlingsdomineret genre. En sådan genre (= en klasse af handlingsdominerede tekster, hvormed der udføres de samme handlinger i de samme situationer) er karakteriseret ved, at alle tekster, der hører til klassen, er realiseringer af et prototypisk handlingsmønster, og en tekst er allerede en realisering af et bestemt handlingsmønster, hvis den indeholder de indholdselementer, der er nødvendige for at udføre bestemte funktioner i bestemte situationer. Tekstsortkonventionerne bestemmer så de konventionaliserede udtryk for disse indholdselementer. De sproglige enheder, der er berørt af TSK, udgør dermed den sproglige del af genrens prototypiske kerne. Men på grund af deres prototypiske karakter er de blot signaler for tilhørsforholdet, deres forekomst er ingen ufravigelig betingelse.

De prototypiske handlingsmønstre er endelig typisk bundet til bestemte grupper af afsendere. Dette ses af, at der ofte kræves en bestemt sproglig og faktisk viden for at kunne udføre de handlinger, der er defineret i handlingsmønstrene succesfuldt, og at der er tale om, at handlingsmønstrene er opstået, ved at bestemte grupper af afsendere rutinemæssigt anvender bestemte sproglige elementer til udførelse af handlinger i forbindelse med deres erhverv. Sådanne handlingsmønstre kan siges at høre til en bestemt teknoлект (definition: Det sprogbrug som används i kommunikationen mellan experter på tal om det gemensamma fackområdet (Laurén (1993, 14)). Den henvisningsfunktion, som de berørte sproglige træk har (henvisning til genren, henvisning til funktions- og situationselementer), er dermed ikke af generel art, men derimod bundet til fagintern kommunikation. Man må mindst have viden om de funktioner, der kan udføres inden for det faglige handlingsområde, for at kunne afkode signalerne i overensstemmelse med afsenderens intention.

Kontrastiv tekstologi som disciplin, hvormed sådanne studier kan udføres.

I nogen grad i afhandlingen, men i endnu højere grad i den forelæsning, der indledte ph.d.-forsvaret, har jeg endvidere beskæftiget mig med metodiske problemstillinger, med de lingvistiske beskrivelsesmetoder, der må lægges til grund ved undersøgelser som dem, jeg har gennemført i mit ph.d.-arbejde.

Med en term fra Spillner (1981) og Hartmann (1980) kan den anvendte metode kaldes for **tekstologi**. Herunder forstås en tekstuel lingvistik, der tager sit udgangspunkt i hele teksten og de funktioner, der udføres med den i dens formuleringssituation, og dernæst undersøger, hvilke sproglige midler der anvendes til at realisere disse funktioner. Der er dermed tale om en undersøgelsesmetode, hvor man primært arbejder ud fra en top-down strategi og derudfra sammenkæder viden om generelle træk ved sproglige elementer med viden om den specifikke ko- og kontekst, disse elementer anvendes i. Metoden er kraftigt inspireret af hermeneutikken og kan med Coseriu (1994) kaldes for "Linguistik des Sinns". Hvor Coseriu imidlertid herunder forstår en lingvistik, der undersøger den individuelle teksts særkende og de specifikke betydninger, den individuelle tekst har, undersøger tekstologien de specifikke betydninger, som går igen i tekster, der tilhører en bestemt genre. Tekstologiens genstand er dermed undersøgelsen af, hvordan typiske specifikke betydninger realiseres i tekster fra en bestemt genre, og den **kontrastive tekstologi** har som yderligere mål at sammenligne realiseringen af disse betydninger interlingualt.

Udgangspunktet i helteksten adskiller denne form for tekstuel lingvistik fra den mere traditionelle form for tekstlingvistik, som beskæftiger sig med de dele af en teksts sætninger, der bidrager til at skabe sammenhæng i tekster, og som bedst beskrives ud fra denne kohæSIONSSkabende funktion. Denne sidstnævnte form for tekstlingvistik (den transfrastiske lingvistik) tager i sidste ende sit udgangspunkt i sætningen, hvilket sat på spidsen betyder, at den har et ganske andet undersøgelsesobjekt end tekstologien: den transfrastiske lingvistik beskriver, hvilke betingelser der generelt gælder for en teksts dannelse som kæde af sætninger, tekstologien beskriver, hvorfor en bestemt tekst eller en bestemt gruppe af tekster fungerer i deres specifikke situationer.

Diskussionspunkter fra forsvaret

Blandt de kritikpunkter, der blev diskuteret under forsvaret, skal der her afslutningsvis fremhæves to punkter af mere generel interesse. I afhandlingen er der forsøgt skelnet mellem en pragmatisk og en leksikalsk orienteret fagsprogsdefinition. Efter den pragmatiske definition er et fagsprog lig med den sprogbrug (det subsprog), der anvendes ved udførelsen af faglige handlinger inden for et fagligt handlingsunivers. Faglig viden og afsenderens tilhørsforhold til en faglig gruppe er de vigtigste parametre for at definere denne type af fagsprog. Efter den leksikalske definition er et fagsprog en gruppe af ord, der statistisk set anvendes hyppigt eller udelukkende i en bestemt gruppe af faglige tekster. En vigtig forskel imellem de to typer af fagsprogsdefinition består i, at man ved den leksikalske definition kan antage et realiseret almensprog som værende den mængde af ord, der generelt anvendes i alle tekster inden for et sprogområde. Heroverfor er det ved den pragmatiske definition vanskeligt at

forestille sig et realiseret almensprog, idet enhver sprogbrug kan siges at være knyttet til handlinger inden for et bestemt handlingsunivers. Almensproget, dvs. det sprogsystem, der ligger til grund for udførelsen af de specifikke sproglige handlinger, må derimod opfattes som et udelukkende virtuelt system, dannet ved abstraktion ud fra de konkrete sproglige handlinger. Denne forskel mellem de to fagsprogsopfattelser kom ikke tilstrækkeligt klart frem i afhandlingen.

Det andet punkt, der var genstand for mere dybtgående diskussion, var den måde, hvorpå betydning opstår i en tekst. Spørgsmålet er, om betydningen er indeholdt i teksten selv, eller om betydningen først opstår ved afkodningen. Ud fra den hermeneutisk inspirerede synsvinkel, der ligger til grund for projektet, er det klart, at jeg går ud fra, at betydning opstår ved afkodningen. Derfor antager jeg da også, at et udtryk som f.eks. *det er bevist, at...* har forskellig betydning for en lægmand og for en jurist: lægmanden forstår i almindelighed dette som [det er sikkert, at ...], mens juristen pga. sin fagviden forstår det som [domstolen var overbevist om, at ...]. Teksten bærer altså på denne måde ikke selv på sin betydning, men giver signaler, som modtageren må afkode. Men det er dog specielt ved juridisk kommunikation vigtigt at fastholde, at der her er tale om en slags afkodningsproces, hvor erkendelsen af den af afsenderen intenderede betydning er af afgørende værdi for forståelsesprocessen, fordi der med denne intention er forbundet en række juridiske konsekvenser. Det, at betydning opstår ved afkodningen, betyder altså ikke, at enhver afkodning er lige korrekt i en juridisk kommunikationssituation. Det betyder derimod, at specifik fagviden er nødvendig, for at den intenderede betydning kan opstå ved afkodningen.

Perspektiver

En hovedintention med projektet var at udvikle et instrumentarium, som også kan indsættes i forbindelse med undervisning i fagsproglig kommunikation, herunder oversættelse af fagsprog. Gennem undersøgelser af sammenhænge mellem konkrete sproglige konventioner og funktioner udført med de tekster, hvori konventionerne gælder, kan der opbygges konkret viden, som kan være af betydning såvel for oversættere som for andre, der skal lære et fagsprog. Men vigtigere er måske, at de metodiske overvejelser, man skal igennem i et projekt som det, jeg har gennemført, kan danne grundlag for udvikling af rutiner, som oversættere kan følge, når de stilles over for tekster fra andre genrer end de, hvis konventioner de allerede kender. Projektet har dermed i hvert fald potentielt også en didaktisk side, og jeg ser det som en stor udfordring i den kommende tid at udmønte den oparbejdede viden didaktisk.

Litteratur

- Bühler, Karl (1934/1982): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Neu-
druck, Stuttgart/New York: Fischer.
- Coseriu, Egenio (1994): *Textlinguistik*. 3. Aufl. Tübingen: Francke.
- Engberg, Jan (1994): *Vergleich von fachsprachlichen Textsortenkonventionen. Grund-
legung einer kontrastiven Analyse von morpho-syntaktischen und syntaktisch-
semantischen Regelmäßigkeiten bei konventionell verwendeten Lexemen in
deutschen und dänischen Landgerichtsurteilen*. Upubliceret ph.d.-afhandling.
- Franke, Wilhelm (1991): Linguistische Texttypologie. In: *Germanistische Linguistik*
106/107; 157-182.
- Hartmann, R.R.K. (1980): *Contrastive Textology*. Heidelberg: Groos.
- Laurén, Christer (1993): *Fackspråk. Form, innehåll, funktion*. Stockholm: Studentlitte-
ratur.
- Reiß, Katharina (1989): Textsortenkonventionen und Übersetzen. In: *Hermes* 2; 37-54.
- Spillner, Bernd (1981): Textsorten im Sprachvergleich. Ansätze zu einer Kontrastiven
Textologie. In: Kühlwein, Wolfgang u.a. (Hrsg.): *Kontrastive Linguistik und
Übersetzungswissenschaft*. München: Fink; 239-250.